

Нежид Ю.С.,
аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
*Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва*

Nezhyd Julia,
Postgraduate Student at the Department of Accounting and Audit,
*Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchaiev*

ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Нежид Ю.С. Демографічні передумови управління зайнятістю сільського населення. У статті досліджено та розкрито сучасні демографічні тенденції як фактор прямого впливу на управління зайнятістю сільського населення. Наведено динаміку чисельності населення за типом поселень в Україні за 1992–2018 рр. За допомогою аналітичних показників динаміки чисельності сільського населення виявлено абсолютні та відносні темпи скорочення населення. Досліджено вплив демографічних показників на розвиток сфери зайнятості в сільській місцевості. Проаналізовано показники народжуваності та смертності та їхній прямий вплив на природний приріст (скорочення) населення. За результатами проведеного дослідження визначено напрями вирішення проблеми скорочення чисельності населення, що дасть змогу покращити рівень зайнятості в сільській місцевості та поліпшити конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників на сучасному ринку праці.

Ключові слова: зайнятість населення, чисельність населення, демографічний показник, природний приріст населення, міграційний рух.

Нежид Ю.С. Демографические предпосылки управления занятостью сельского населения. В статье исследуются и раскрываются современные демографические тенденции как фактор прямого влияния на управление занятостью сельского населения. Приведена динамика численности населения по типу поселений в Украине за 1992–2018 гг. С помощью аналитических показателей динамики численности сельского населения выявлены абсолютные и относительные темпы сокращения населения. Исследовано влияние демографических показателей на развитие сферы занятости в сельской местности. Проанализированы показатели рождаемости и смертности и их прямое влияние на естественный прирост (сокращение) населения. По результатам проведенного исследования определены направления решения проблемы сокращения численности населения, что позволит улучшить уровень занятости в сельской местности и повысит конкурентоспособность сельскохозяйственных товаропроизводителей на современном рынке труда.

Ключевые слова: занятость населения, численность населения, демографический показатель, естественный прирост населения, миграционное движение.

Nezhyd Julia. Demographic prerequisites for rural population employment management. The article examines and reveals the current demographic tendencies as a factor of direct influence on the employment management of rural population, which will become one of the key parameters in the development of organizational and economic mechanism of employment management in the agricultural sector of the economy. The current demographic situation in Ukraine proves that the general indicators of population reproduction, birth and mortality rates, migration movements of the population require a constant monitoring and detailed analysis, which will allow to ensure the formation process of an organizational and economic mechanism in employment regulation. The dynamics of population quality according to type of settlements in Ukraine during 1992–2018 is presented. It enables to determine the proportional ratio between urban and rural population. The analytical indicators of the rural population dynamics revealed absolute and relative rates of population decrease. The influence of demographic indicators on the development of employment in rural areas under the influence of the demographic parameter was investigated. The birth and mortality rates and their direct impact on the natural increase (decrease) of the population are analyzed. The divergence of the migration balance in Ukraine according to the type of settlements is determined. It is substantiated that a significant decrease in the number of rural settlers against the background of socio-economic problems accelerates the decline, often stipulates loss of economic activity and closure of existing social institutions, causes disruption of transport and, as a consequence, results in mass departure of rural at the reproduction age. To improve the regulation mechanism of employment in the domestic labor market is a difficult task and requires active measures, in particular in the process of negative demographic processes stabilization. According to the results of the research, the directions to solve the problems of population reduction are defined, which will improve the employment rate in rural areas and increase the competitiveness of agricultural producers in the modern labor market.

Key words: employment, population quantity, demographic indicator, natural increase, migration movement.

Постановка проблеми. Сучасна демографічна ситуація в Україні, зокрема в сільській місцевості, – це важливий критерій функціонування механізму управління зайнятістю. Загальновідомою тенденцією на сучасному ринку праці є трансформація економічно активного населення за віковою структурою, для якої характерна висока частка осіб старшого віку і низька частка – молодшого, що визначає демографічне навантаження на ринок праці. Загальні показники відтворення населення, рівень народжуваності та смертності, міграційний рух населення належать до факторів, які потребують постійного моніторингу і детального аналізу для забезпечення та передбачення демографічних передумов формування процесу управління зайнятістю сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються оцінки факторів формування зайнятості, сучасного стану ринку праці та демографічних процесів в Україні, розглянуто в працях багатьох науковців. Цим питанням приділяли увагу В.Г. Андрійчук, С.І. Бандура, О.А. Бугуцький, О.О. Герасименко, В.К. Горкавий, О.А. Грішнова, В.С. Дісперов, Н.П. Казюка, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, М.Й. Малік, Л.І. Михайлова, Т.І. Олійник, І.М. Онопрієнко, В.М. Петюх, М.С. Пономарьова, Л.В. Транченко, С.А. Харчук, К.І. Якуба, В.В. Ярова. У процесі досліджень вивчено сучасні тренди зайнятості, стан демографічної ситуації; проаналізовано тенденції змін у структурі населення за віком, місцем проживання; визначено основні чинники, які впливають на демографічні зрушення. Наукові роботи дослідників становлять потужну теоретичну базу, що свідчить про велику актуальність питання, дає змогу визначити мету і тематичне спрямування подальшого дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Мета дослідження полягає у комплексній оцінці демографічних передумов формування зайнятості сільського населення, що буде важливим фактором у розробленні організаційно-економічного механізму управління зайнятістю в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зайнятість – це один із головних макроекономічних показників, який має два основні складники: економічний і соціальний. Економічний складник полягає у створенні національного доходу, що формує сучасний рівень життя і добробуту кожного громадянина. Суть соціального складника полягає в можливості самореалізації кожного громадянина відповідно до професійно-кваліфікаційного рівня.

Зайнятість населення є фундаментом економічного зростання країни, вирішальним фактором створення валового національного продукту, матеріального й духовного добробуту людей, провідною сферою реалізації їхніх життєвих інтересів, основним засобом задоволення різноманітних потреб. Забезпечення зайнятості населення – найвищий пріоритет соціально-трудових відносин та їх регулювання [1].

На рівень і процес трансформації зайнятості впливають майже всі процеси і тенденції економіки, політики, суспільства, законодавства тощо [2].

Дослідник С.А. Харчук до основних ознак зайнятості відносить: структуру зайнятості економічно активного населення, демографічну ситуацію, інституційні зміни в професійно-кваліфікаційній структурі, престижність праці в галузі, рівень мотивації [3, с. 26].

На ступінь і характер зайнятості в сільському господарстві впливають різноманітні фактори, які класифікують на природні, організаційні, економічні, соціальні, технологічні, юридичні, демографічні, психологічні та ін. [4, с. 109].

На думку І.М. Онопрієнко, демографічний чинник – один із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування [5, с. 604].

Отже, важливою передумовою розвитку сфери зайнятості та підвищення трудового потенціалу сільських територій є оцінка сучасного стану демографічної ситуації в Україні.

Вважаємо, що для визначення впливу демографічного фактора на структуру зайнятості та побудову організаційно-економічного механізму управління зайнятістю потрібно дослідити й оцінити основні показники кількості наявного населення в розрізі видів населених пунктів (рис. 1).

Відповідно до наведених на рис. 1 даних, із 1993 р. зберігається тенденція до скорочення частки наявного населення. У 2000 р. частка сільського населення скоротилася на 3,0 % порівняно з 1995 р. і становила 16,1 млн. осіб. У 2015 р. сільське населення зменшилося на 19,9%, або на 3,3 млн осіб, порівняно з 1995 р. У 2018 р. залишилася динаміка депопуляції населення: кількість сільського населення скоротилася на 2,3% порівняно з 2015 р. Також варто відмітити, що пропорційне співвідношення між міським та сільським населенням зберігалось на рівні 67% і 33% відповідно. Основними чинниками, які вплинули на цей показник, є природне та міграційне скорочення населення, зокрема зовнішня трудова міграція.

Демографічна ситуація в сільських поселеннях за регіонами України характеризується переважанням негативних тенденцій, що проявляються у скороченні як загального, так і природного приросту населення [7, с. 33].

На основі попередніх даних проведемо аналіз аналітичних показників динаміки кількості сільського населення для виявлення абсолютних та відносних темпів зростання (скорочення) населення (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що максимальну абсолютну швидкість скорочення чисельності населення спостерігали у 2015 р. (0,8 млн осіб). Найбільша відносна швидкість скорочення населення була характерна для 2015 р. (максимальний темп скорочення -5,7%). Тенденція до скорочення чисельності населення в подальшому може призвести до негативних явищ – занепаду сільських територій та вимирання села.

За результатами досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень НААН України було виявлено, що починаючи з 1991 р. депопуляція є основною складовою частиною невідворотного зменшення чисельності населення України і в селах, і в містах [8, с. 14]. Це явище має вплив на формування та становлення ринку праці України. Проаналізуємо динаміку розвитку зайнятості в сільській місцевості за період 2000–2018 рр.

За даними рис. 2, чисельність населення протягом досліджуваного періоду зменшилася. Результатом такої тенденції стало скорочення частки економічно

активного населення у віці 15–70 років з 6,9 млн осіб до 5,6 млн осіб. Ця тенденція має прямолінійний зв'язок із показником зайнятого населення у віці 15–70 років, що дає змогу зробити висновок про те, що сучасний демографічний стан має опосередкований вплив на розвиток зайнятості та структуру сучасного ринку праці. Причинами цього є природний і міграційний рух населення.

На формування показника природного приросту (скорочення) населення впливає рівень народжуваності та смертності. У табл. 2 досліджено динаміку цих показників за типом поселень, що відображає певні соціально-економічні зміни в країні.

Дані табл. 2 підтверджують відмінності між порівнюваними показниками відтворення населення в містах і сільській місцевості. У 2017 р. рівень народжуваності в сільській місцевості перевищував аналогічний показник у містах на 7,6%. Проте на цей показник негативно впливав рівень смертності, що на 7 6% пере-

вищував показник міського населення. Темпи природного скорочення в сільській місцевості на 94, 7% перевищували рівень цього показника в містах.

Істотне зменшення кількості мешканців сільських поселень на тлі соціально-економічних негараздів прискорює занепад, часто зумовлює збитковість економічної діяльності та закриття закладів соціальної сфери, спричиняє порушення транспортного сполучення і приводить до масового виїзду селян репродуктивного віку. Унаслідок описаних вище змін відбуваються суттєві зрушення і в основних характеристиках територіального розподілу сільського населення (його щільності, середній людності поселень, розмірах адміністративно-територіальних одиниць низового рівня) та репродуктивній здатності сільських поселень загалом [9, с. 74].

Міграційні процеси відіграють важливу роль у формуванні сфери зайнятості сільських територій. Сальдо міграції в Україні як у містах, так і в селах є різноспрямованим (рис. 3).

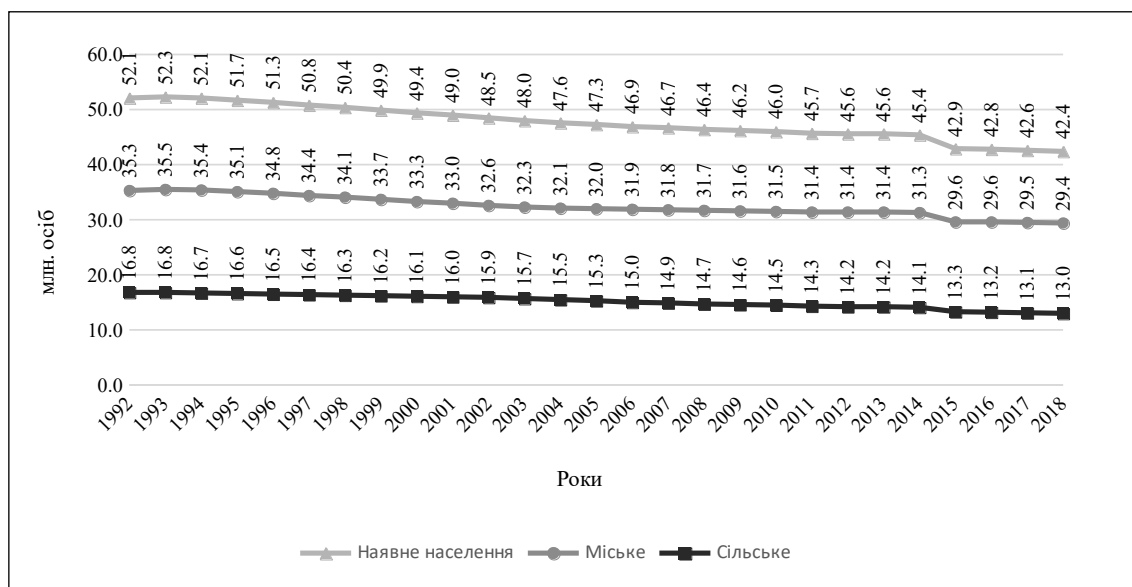

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення за типом поселень в Україні за 1992–2018 рр.

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Таблиця 1

Аналіз аналітичних показників динаміки чисельності сільського населення в Україні за 2000–2018 рр. (станом на початок року)

Роки	Чисельність населення, млн. осіб	Абсолютний приріст (скорочення), млн осіб		Темпи зростання (зменшення), %		Темпи приросту (скорочення), %		Абсолютне значення 1% приросту (скорочення), млн осіб
		Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	
2004	16,1	-	-	100	-	-	-	-
2005	15,3	-0,8	-0,8	95,0	95,0	-5,0	-5,0	0,16
2010	14,5	-1,6	-0,8	90,1	94,8	-9,9	-5,2	0,15
2014	14,1	-2,0	-0,4	87,6	97,2	-12,4	-2,8	0,15
2015	13,3	-2,8	-0,8	82,6	94,3	-17,4	-5,7	0,14
2016	13,2	-2,9	-0,1	82,0	99,2	-18,0	-0,8	0,13
2017	13,1	-3,0	-0,1	81,4	99,2	-18,6	-0,8	0,13
2018	13,0	-3,1	-0,1	80,7	99,2	-19,3	-0,8	0,13

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Максимальне значення сальдо міграції для сільських поселень досягнуто у 2005 р. і становить -51,1 тис. осіб. У 2014 р. під впливом потоків, які забезпечили внутрішньопереміщені особи, цей показник змінився на додатний і становив 3,0 тис. осіб.

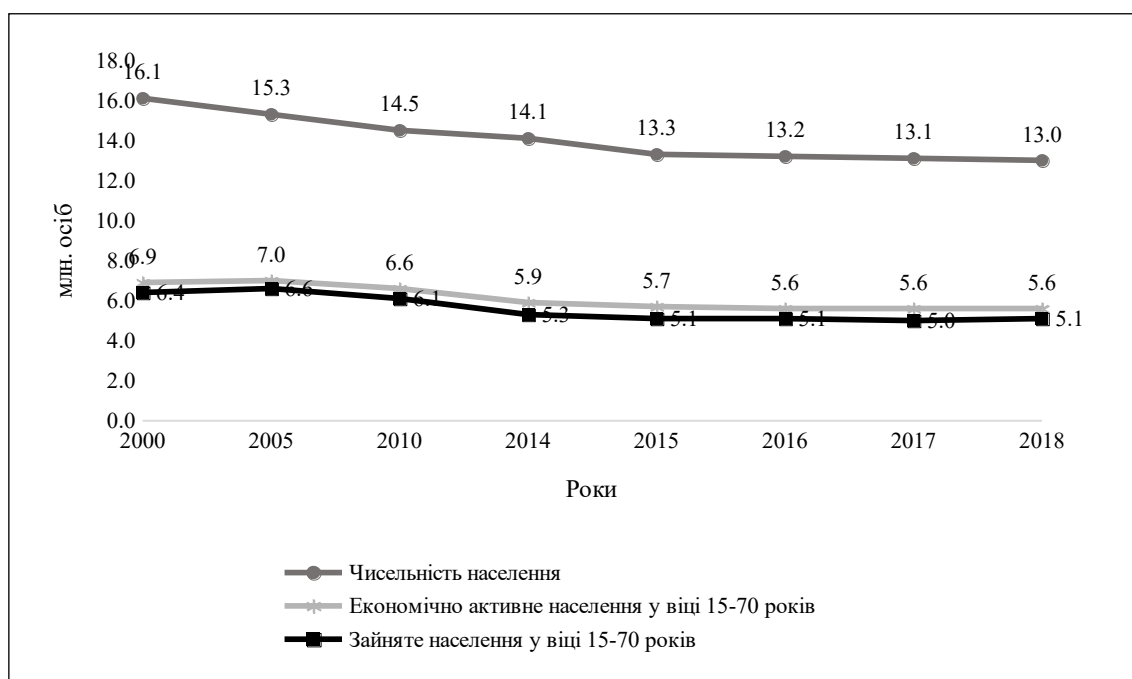
Удосконалення механізму регулювання зайнятості на вітчизняному ринку праці є складним завданням і вимагає проведення активних заходів, зокрема в процесі стабілізації негативних демографічних процесів.

Висновки. Зниження попиту і пропозиції спричинило скорочення рівня зайнятості в сільському господарстві. Проведене дослідження підтверджує наявність складної суперечної демографічної ситуації в сільській місцевості України загалом та окремих регіонах. Незмінність розглянутої тенденції приведе до збіль-

шення попиту і скорочення пропозиції, результатом чого буде зменшення обсягів виробництва і зниження конкурентоспроможності аграрних товаровиробників.

З огляду на прямий вплив демографічного фактора на управління зайнятістю, необхідно розробити низку заходів, які дадуть змогу стабілізувати негативні процеси у сфері зайнятості та на ринку праці.

Вважаємо, що загальними рекомендаціями щодо напрямів поліпшення демографічної ситуації в сільській місцевості є такі: формування ефективної законодавчої бази для врегулювання питань соціального захисту працівників та врегулювання прав сторін соціального діалогу; реалізація комплексу заходів, спрямованих на стимулювання народжуваності, сприяння підвищення добробуту молоді, сімей; забезпечення

Рис. 2. Динаміка розвитку зайнятості України в сільській місцевості з урахуванням демографічного фактора за 2000–2018 рр.

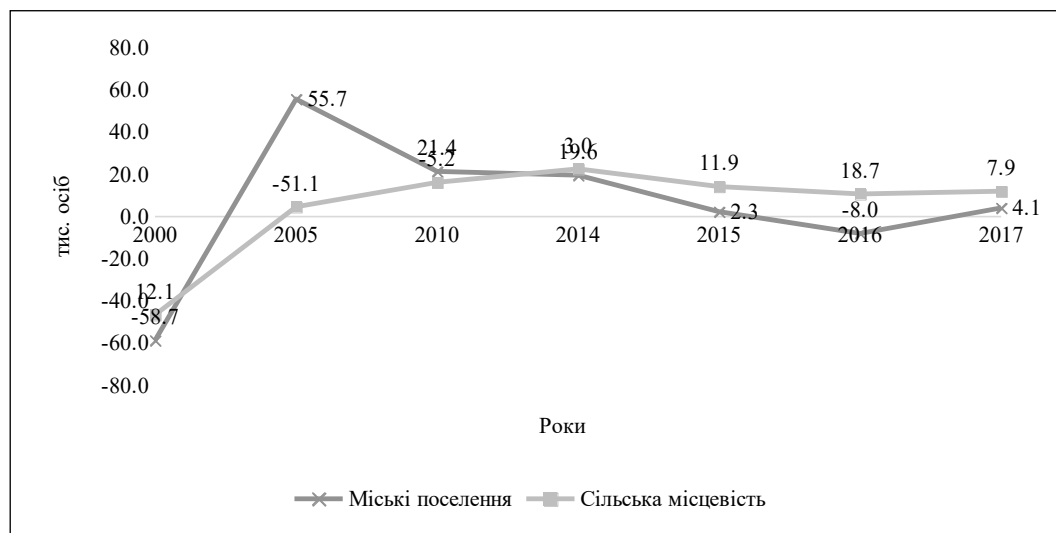
Джерело: розраховано за джерелом [6]

Таблиця 2

Рівень народжуваності, смертності та природний приріст (скорочення) населення за типом поселень в Україні, 1995–2017 рр. (у розрахунку на 1000 осіб)

Роки	Міські поселення			Сільська місцевість		
	рівень народжуваності	рівень смертності	природний приріст, скорочення (-)	рівень народжуваності	рівень смертності	природний приріст, скорочення (-)
2000	7,2	13,8	-6,6	9,2	18,8	-9,6
2005	8,9	14,8	-5,9	9,4	20,5	-11,1
2010	10,4	13,7	-3,3	11,9	18,6	-6,7
2011	10,5	13,1	-2,6	12,1	17,7	-5,6
2012	10,9	13,1	-2,2	12,6	17,7	-5,1
2013	10,5	13,2	-2,7	12,3	17,7	-5,4
2014	10,2	13,2	-3	12,2	18,1	-5,9
2015	10,4	13,2	-2,8	11,3	18,0	-6,7
2016	10,0	13,2	-3,2	10,8	17,6	-6,8
2017	9,2	13	-3,8	9,9	17,3	-7,4

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Рис. 3. Сальдо міграції в Україні за 2000–2017 рр. за типом поселень, тис. осіб

Джерело: розраховано за джерелом [6]

поступового рівня підвищення заробітної плати з метою досягнення європейських стандартів для зниження міграційних процесів; розроблення програм на державному рівні, що дадуть змогу активізувати і популяризувати здоровий спосіб життя тощо.

Перспектива подальших досліджень полягає в розробленні на державному рівні єдиної концепції, яка дасть змогу поліпшити демографічну ситуацію, позитивно вплине на процес управління зайнятістю і стане загальнонаціональною ідеєю в Україні.

Список використаних джерел:

1. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
2. Казюка Н.П. Зайнятість населення: проблематика та наслідки негативних тенденцій для регіону. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Т. 2. Дніпропетровськ, 2009. С. 553–558.
3. Харчук С.А. Зайнятість сільського населення як передумова розвитку сільських територій: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 184 с.
4. Півторак М.В. Проблеми зайнятості в аграрному секторі економіки України. *Інноваційна економіка*. 2013. № 11. С. 108–113.
5. Онопрієнко І.М. Статистичний аспект демографічної ситуації в Україні. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Вип. 16. С. 604–608. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/120.pdf> (дата звернення 10.06.2019).
6. Населення України за 2017 рік: демографічний щорічник / Державна служба статистики України. 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2019).
7. Чорний Р.С. Соціально-демографічні фактори розвитку трудового потенціалу у сільських поселеннях. *Агросвіт*. 2012. № 21. С. 32–36.
8. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень НААН України, 2007. 468 с.
9. Трансформація сільського розселення в Україні: колективна монографія / за ред. Т.А. Заяць. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НААН України, 2017. 298 с.

References:

1. Kolot A.M., Hrishnova O.A., Herasymenko O.O., et al. (2009) *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social-labor relations]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Kaziuka N.P. (2009) *Zainiatist naseleennia: problematyka ta naslidky nehatyvnykh tendentsii dlia rehionu* [Population Employment: Problems and Consequences of Negative Trends in the Region]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. pr.* vol. 2, pp. 553–558.
3. Kharchuk S.A. (2011) *Zainiatist silskoho naseleennia yak peredumova rozvytku silskykh terytorii* [Employment of rural population as a prerequisite for rural development] (PhD Thesis), Kyiv, NNTs "In-t ahrar. ekonomiky".
4. Pivtorak M.V. (2013) *Problemy zainiatosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Employment problems in the agrarian sector of the Ukrainian economy] *Innovatsiina ekonomika*, no. 11, pp. 108–113.
5. Onoprienko I.M. (2017) *Statystychnyi aspekt demohrafichnoi sytuatsii v Ukraini* [Statistical aspect of demographic situation in Ukraine]. *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlinskoho*. [Bulletin of the Mykolaiv National University V.O. Sukhomlinsky] (electronic journal), vol. 16, pp. 604–608. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/120.pdf> (accessed 20 September 2019).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Naseleennia Ukrainy za 2017 rik: demohrafichnyi shchorichnyk* [Ukraine's population for 2017: demographic yearbook], Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 September 2019).

7. Chornyi R.S. (2012) Sotsialno-demohrafichni faktory rozvytku trudovoho potentsialu u silskykh poselenniakh [Socio-demographic factors of labor potential development in rural settlements]. *Ahrosvit*, no. 21, pp.32–36.
8. Institute of Demography and Social Research of NAAS of Ukraine (2007) *Naselennia Ukrainy. Sotsialno-demohrafichni problemy ukrainskoho sela* [The population of Ukraine. Socio-demographic problems of the Ukrainian village], Kyiv: Institute of Demography and Social Research of NAAS of Ukraine.
9. Zaiats T.A. (ed.) (2017) *Transformatsiia silskoho rozselennia v Ukraini* [Transformation of rural settlements in Ukraine], Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAAN Ukrainy.